

1-БОБ. ЖУРНАЛИСТ КАСБИЙ АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ

1.1. Журналист касбий ахлоқ масалаларига замонавий ёндошувлар

Режа:

1. Мустақиллик даври ўзбек журналистикасида касб одоби муаммосининг долзарблиги.
2. МДХ давлатлари тажрибаларининг қиёсий таҳлили.
3. Жамиятда журналист шахсининг шаклланиши, касб этикасининг ўрни ва роли.

Асосий тушунчалар: этика, касб этикаси, ахлоқ, ахлоқ қоидалари, ахборот, ахлоқ кодекси, тамойил, халқаро тамойил., касбий бурч.

Мавзу бўйича адабиётлар:

1. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кеча ва бугун.
http://trif.uz/article_view.php?id=375
2. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кеча ва бугун.
http://trif.uz/article_view.php?id=375[25.01.2017]
3. <http://www.ifj.org/regions/asia-pacific/>
4. <http://www.michaelcoyne.com.au>
5. <http://www.michaelcoyne.com.au>

Касб этикаси-жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликларига нисбатан тадбиқ қиладиган касбий бурч, шаън, ор-номус, қадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши, шунингдек, ёшлар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маънавий-маърифий тус берадиган ҳуқ-атвор кодекси ҳам бўлиб, касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот, умумий ахлоқ қоида ва нормаларини турли касб хусусиятларини ҳисобга олиб, инсон онги ва қалбига тадбиқ этиш ҳамдир. Касб этикаси – касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот бўлиб, умумий ахлоқий тамойил ва

нормаларни, турли касбларнинг хусусиятларини ҳисобга олиб, тадбиқ этишидан иборатдир. Касб этикаси-жамиyat томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликларига нисбатан тадбиқ қиладиган, касбий бурч, шаън, ор-номус, кадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий ахлоқнинг кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши. Касб этикаси атамаси кишилар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маърифий тус берадиган ҳуқ-атвор кодекси дир, дейиш ҳам мумкин. Касб этикаси умумий этиканинг бир қисми бўлиб, ҳар қандай алоҳида, махсус, конкрет нарсa сингари умумий нарсадан фақат ўзига хос шакл ўзгариши билангина эмас, балки умумий нарсани ўз ичига ололмайдиган ўзигагина хос жиҳати билан бойроқдир. Умумун, касб этикаси барча учун бирдек тааллуқли бўлмаган, балки муайян касб эгаларигагина тегишли ижтимоий ҳуқ-атвор қоидалари, меъёрларидир. Журналистикада касб этикаси аввало журналистнинг воқеани ёритишда унга қайси нуқтаи назар билан ёндашиши ва оммага уни тақдим этишда ҳолислик критерияларини ажратиб олиши билан белгиланади.

Бугунги кунда журналистикада конвергенция шароитида журналистлар олдига касбий ахлоқ меъёрларига риоя этишдек масъулият юкланади. Бир кўринишда арзимасдек туюлган бу масала фан-техника ривожига ҳолис ахборот тарқатиш, қалбаки суратларнинг пайдо бўлиши, шахсий даҳлсизликка риоя этилмаган ҳолда инсон нафсониятига тегиш, унинг руҳсатсиз фотосуратини ОАВда чоп этиш, зиддиятли вазиятлар қурбони ва гувоҳлари суратларини берухсат омма эътиборига ҳавола этиш ҳолатларининг кўпайиши натижасида янада долзарблaшмоқда. Чунки журналист ва фотожурналист гўёки ҳаваскор сифатида тезкор воқеаларни қийин вазиятларда ҳам телефон ҳаттоки камералар орқали суратга олиб, ўз аудиториясига тақдим этишмоқда. Фотожурналист Микаэл Конъенинг фикрига кўра, ахлоқ меъёрларига риоя этилиши фотожурналистнинг таҳририятда ишлаш ёки ишламаслиги билан боғлиқ. Чунки “аксарият газеталар, агентликлар, журналлар ўзларининг ишчи ходимлари ва фотожурналистлари билан шартнома тузиб, унга қатъий риоя

этишни талаб этишади. Кутилмаган манипуляциядан улар биргина расм орқали манфаатдор. Янгилик агентликлари эса қаҳрамонларнинг суратларини уларнинг рухсати билан олишади, бу расмлар кейинчалик улар учун далил вазифасини ўтайди. Янгилик гуруҳлари асосан маблағ йиғиш билан шуғулланади. Шунинг учун улар махсус фотожурналист ёллашмайди. Фотожурналист ёллаш билан боғлиқ муаммо шундаки бу кўпгина маблағ талаб қилади”¹.

Расмларни турли мақсадларни кўзлаб ўзгартириш, яъни фотошоп қилиш этика меъёрларига зид ҳисобланади. Суратларнинг асл кўринишини ўзгарттириб оммага тақдим қилиш очик ойдин халқни алдашдир. Бугунги кунда турли давлатларнинг ахлоқ кодексларида фотосуратни қайта ишлашнинг ўзига хос меъёрлари қабул қилинган. Буларда: томошабинни жалб қилиш, чалғитиш, мувофиқлаштириш ҳосил қилиш аҳамиятли. Фойдаланилган ранглар минимал даражада бўлиши лозим.

Журналистиканинг бошқа йўналишларида ҳам ахлоқ нормаларига риоя этиш муҳимдир. Асрлар давомида шаклланиб келган ушбу қоидалар аввало журналистлар томонидан ўз аудиторияси манфаатларига зид бўлмаган ҳолда фаолият олиб боришни тақозо этади.

Бугунги кунда ОАВ ўз-ўзларини назорат қилиш учун ўз таҳририятлари ахлоқ кодексларига қўйидаги бандларни киритишмоқда. Бу:

Аниқлик;

Жавоб бериш имконияти;

Шахсий дахлсизлик;

Таъқиб қилмаслик;

Болаларнинг жинсий зўравонлиги ёки шунга ўхшаш жиноий ишларни ёритишда уларга жисмоний ва руҳий зиён етказмаслик;

Касалхоналар, адаптация марказларида даволанаётган шахсларни ёритишда уларга зиён етказмаслик

Жиноий ишларни ёритишда “айбсизлик презумцияси”га амал қилиш;

¹ <http://www.michaelcoyne.com.au>

Яширин йўллар билан ахборот олишдан қочиш;
Жинсий зўравонлик қурбонларининг уларнинг рзилигисиз исм-шарифларини бермаслик;
Камситилишга йўл қўймаслик;
Бизнесни ёритишда унинг сирларини эгасининг розилигисиз ошкор этмаслик;
Ахборот манбасини муҳофаза қилиш;
Жиноятчиларга ахборот учун ҳақ тўламаслик ва ҳоказо².

Шу билан биргаликда қатор мамлакатларда бевосита давлат томонидан ОАВ ходимлари фаолиятини назорат қилувчи органлар ҳам мавжуддир. Масалан, Буюк Британияда Матбуотга шикоятлар кенгаши ҳар йили 3000 га яқин фойдаланувчилардан оммавий ахборот воситаларида берилаётган материаллардан норозигарчилик характериға эға бўлган шикоятларни қабул қилади. Германияда матбуот кенгаши ҳам худди шу вазифани бажаради ва шикоятларнинг учдан икки қисми дастлабки босқичлардаёқ ҳал қилинади.

Ахборот маданиятининг ижтимоий-сиёсий, миллий, маънавий-маърифий, ҳуқуқий, фалсафий, эътиқодий, иқтисодий, умуминсоний аспекти ҳақида биринчи навбатда, ахборот маданиятини шакллантирувчи бош субъект – журналист қайғуриши керак.

Мамлакатимизда республика журналистлари касбий ахлоқ кодексини қабул қилиш учун бир неча маротаба уринишлар бўлди. Аксарият таклиф этилаётган касб ахлоқи кодекслари ўзида миллий қадриятларимиз ва менталитетимиз тамойилларини акс эттирмаганлиги учун қабул қилинмади. 2013 йилдан бошлаб ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, Журналистлар ижодий уюшмаси, Журналистларни қайта тайёрлаш маркази ҳамкорлигида “Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси кодекси”ни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш учун ҳаракат бошланди. 2019 йил ноябрда Ўзбекистон журналистлари касб этика кодекси қабул қилинди. Мазкур Кодексни тайёрлашда халқаро тажрибалардан, хусусан, касб кодекслари ва шу сингари

² Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кеча ва бугун. http://trif.uz/article_view.php?id=375

хужжатлардан, шунингдек Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди томонидан ишлаб чиқилган “Босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ-одоб кодекси”дан ҳамда кўп йиллик шахсий тажрибадан фойдаланилди. Кодекс Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (БМТ Бош Ассамблеяси, 1948 йил), Журналистикада касб этикаси халқаро принциплари (ЮНЕСКО, 1983 йил), Журналистлар одоб-ахлоқи принциплари халқаро декларацияси (Халқаро журналистлар федерациясининг конгресси, 1954 йил) ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда қонунчилиги инобатга олинган ҳолда ишлаб чиқилди. Кодекс журналистлар ва барча оммавий ахборот воситалари ходимлари ўз касб мажбуриятларини бажаришда риоя этиши шарт бўлган маънавий-ахлоқий йўналишларни белгилайди³.

Ҳар қандай шароитда ҳам ахлоқий меъёрларга риоя қилиш лозим. Бунда яширин видео камера, диктофон ёрдамида ғаразли материаллар тайёрлаш, шахсининг ахборот бериш ёки бермаслик ҳуқуқига дахл қилиш, интернет материалларидан фойдаланганда муаллиф ёки суҳбатдош манфаатларини инобатга олмаслик ва бошқа негатив ҳолатлар объектнинг нафсониятига тегиши билан бир вақтда журналистнинг, қолаверса, у фаолият кўрсатаётган ОАВ обрўсига путур етказиши ҳам мумкин. Иқтисодий томондан олиб қарайдиган бўлсак, журналист тайёрлаган материал у фаолият кўрсатаётган нашр ёки бошқа ОАВнинг истеъмолчиларга тақдим этадиган маҳсулотидир. Бу маҳсулотнинг сифатли ва самарали бўлиши ОАВнинг ҳар томонлама мавқеи ошишига ва аксинча нуфузи тушишига олиб келади. Шу сабабдан ҳам ҳар бир журналист материал тайёрлашда ўз зиммасида юридик, иқтисодий ҳамда инсонийлик нуқтаи назаридан жавобгарликни ҳис қилиши керак.

Этика қоидалари бугунги кунда ахборот бозорида асосий муҳим роль ўйнайди. Журналист фаолияти ҳеч қачон расмий ахлоқ меъёрлари томонидан бошқарилмайди. Бунинг учун ОАВ соҳасида қабул қилинган қонунлар

³ <http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-zhurnalistlarining-kasb-etikasi-kodeksi-24-07-2019>

мавжуд. Этика қоидаларига риоя этиш эса аввало журналистнинг маданияти, интеллектуал даражаси, виждонан иш тутиши билан узвий боғлиқдир.

Бугунги кунда юртимизда ахборот соҳасини ислоҳ этиш, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлашга катта эътибор қаратилаяпти. Бунинг учун зарур ташкилий-ҳуқуқий пойдевор яратилиб, у замон талаблари асосида такомиллаштириб борилмоқда. Шубҳасиз, кенг шарт-шароитлар қалам аҳли зиммасига янада катта ва шарафли масъулият юклайди. Мазкур фаолиятни профессионализм тамойиллари асосида амалга оширишда эса нафақат қонунчилик, балки одоб-ахлоқ меъёрларига риоя этиш ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Зеро, журналистнинг асосий вазифаси мамлакатда рўёбга чиқарилаётган кўламли ислоҳотларни кенг ва холис ёритиш, фуқароларнинг масс-медиага бўлган ишончини мустаҳкамлашдан иборат.

Савол ва топшириқлар

1. Умумий этика ва касб этикасининг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари нималарда кўринади? Этика, касб этикаси қандай таърифланади?
2. Журналист касб этикасининг бошқа касб этикаларидан фарқи нимада?
3. Касбий ахлоқ масалаларига замонавий ёндошувлар.

1.2. Журналист касбий одоб ахлоқ кодекси тарихидан

Режа:

1. Касб кодексларининг ўзига хосликлари, ўхшаш жиҳатлари, тафовутлари.
2. Журналистнинг касб этикаси кодексини яратиш бўйича халқаро тажрибалар

3. Ўзбекистонда журналистнинг касб кодексини яратиш борасидаги дастлабки уринишлар.

Асосий тушунчалар: журналист, кодекс, хартия, журналист касбий ахлоқи, касб одоби кодекси.

Мавзу бўйича адабиётлар

1. Авраамов Д.С. *Профессиональная этика журналиста*. -М.: Мысль. 1991.
2. *Журналистлар учун амалий қўлланма. UNESCO TASHKENT Office 95, Tashkent, Uzbekistan. 2002*
3. Қосимова Н. *Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади?* 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>
4. Хамдамов Ю. *Журналистга касб одоби зарур.* <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/manaviat/1458.htm>
5. “Ўзбекистон матбуоти” журнали. 2006 йил, 2 сон.

XIX асрнинг 30-40 йилларига келиб журналистика соҳаси мутахассислик фани сифатида эътибор қозона бошлаган бўлса⁴, журналист касбий ахлоқий ҳуқуқларига оид ҳужжатлар ва бунга бўлган эҳтиёж журналистика касби оммавий тус олмасидан илгарироқ турли мамлакатларда турли даврларда вужудга келган. Журналистика тарихига назар ташлар эканмиз, журналист фаолиятининг эркинлигининг асосий мезони сифатида матбуот эркинлиги биринчи ўринда турганлигини, сўз эркинлиги қалам аҳлининг фаолиятидаги ахлоқий меъёрларини белгилаб берганлигини кўришимиз мумкин. Матбуот эркинлиги тўғрисидаги дастлабки қонун 1766 йили Швецияда қабул қилинган бўлиб, XVI асрда инглиз файласуфи Ж. Мильтон ўзининг “Аэропагетика” асарида матбуот дунёсида ҳануз ўз қимматини йўқотмаганлигини қайд этган

⁴ Авраамов Д.С. *Профессиональная этика журналиста*. -М.: Мысль. 1991. с.42

эди⁵. Биринчи журналистикага оид касб кодекслари XIX асрнинг охири XX асрнинг бошларида АҚШ ва қатор Европа мамлакатларида, илк даврий нашрлар пайдо бўлганидан сўнг, орадан салкам 300 йил ўтгач пайдо бўлди. Биринчи журналист касб одоби кодекслари матбуотнинг тижорийлашуви ва унинг журналистлар фаолиятига таъсири даврида, яъни ижтимоий танқидчилик шароитида пайдо бўлди. 1789 йил 29 августда Франция Инсон ва фуқаро ҳуқуқлари декларациясининг 11- моддасида шундай сўзларни ўқиймиз: “Эркин тарзда фикр ва мулоҳазалар алмашиш энг эъзоз этилган инсон ҳуқуқларидан биридир. Бунинг маъноси шундан иборатки, ҳар бир киши ўз истаган фикрини изҳор қилиши мумкин, албатта бу эркинлик қонун томонидан ҳақоратли деб топилмаган ҳолда”⁶. 1789 йил 29 августда Франция Инсон ва фуқаро ҳуқуқлари декларациясининг 9-моддасида эса қуйидаги сўзлар битилган: “Шахс суд томонидан айбдор деб топилмагунига қадар айбсиздир. Агар шахс ҳақида маълумотни чоп этиш омма қизиқишига мос келса, у ҳолда айбсизликка ҳурмат муносабати муштарийга қандай тафсилотларни ва уни қай тарзда етказиш масаласига эътибор беришни тақозо этади”. XIX асрда келиб ривожланган мамлакатларда журналистика соҳасида фаолият юритувчи матбуотчилар махсус тайёргарлик кўриши кераклиги ҳақидаги масала кун тартибига чиқди. Жумладан АҚШлари матбуоти ҳақида 1799 йилда нашр этилган газетадаги фикр эътиборли: “Америка газеталари мамлакатни ҳаяжон ва инқилоб ҳолатида ушлаб туришга интилади. Шу боис яхши коллежда етишиб чиққан журналистларда бундай муаммолар бўлмайди, деб ўйлайман”⁷. Демак, журналистлар тайёрлашга қаратилган ўқув даргоҳларининг вужудга келиши асосида маълумотларни тўғри ва холис етказувчи журналист кадрларни етиштиришга бўлган эҳтиёж билан боғлиқдир.

⁵ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

⁶ Ўша ерда. <http://nargis.uz/?p=161>

⁷ Ўша ерда. <http://nargis.uz/?p=161>

“Кодекс” лотинча сўз бўлиб, китоб, бир тизимга солинган ҳуқуқий акт, коидалар мажмуи маъносини билдиради⁸. Шунингдек, “хартия” сўзи ҳам кодекс сўзи билан маънодош. Яъни, грекча сўз бўлиб қоғоз, муҳим тарихий ҳужжат деган асл маънога эга. Журналист касб ахлоқи тушунчаси - бир инсоннинг эмас, маълум бир ижтимоий гуруҳнинг ахлоқий хусусиятлари ҳисобланади. Меъёр касб этикасининг бошланғич нуктасидир. Журналист ва истеъмолчи (ўқувчи, томошабин ёки тингловчи) турли ижтимоий ролни бажарадилар. Бири ўз касбининг устаси, иккинчиси унинг меҳнати маҳсулидан фойдаланади. XIX аср охири ва XX аср бошларида хориж ОАВларида журналист ахлоқий кодексларига эҳтиёж туғилди. Маълумотларга қараганда аввало Европа ва Америкада пайдо бўлган ва кенг ёйилган матбуот монополияси орқали омманинг онгига кучли таъсир этиш, хусусан манипуляция қилиш ҳолати авж олди. 1908 йилда ёзилган қуйидаги маълумотга қараганда бугунги кунимизда авж олган сариқ матбуот ва баъзида айрим давлат газеталарида ҳукм сураётган хусусият ҳақида гап боради. “Журнал ди Женев” журнали Англияда журналистиканинг янгича методи пайдо бўлганлигини қайд этади. Унга кўра ўқувчини онгли мавжудот эканлиги ҳисобга олинмай, унинг маънавияти ва тафаккурига озуқа бермайдиган, фақатгина жимжимадор сарлавҳалардан иборат ахборотлар тарқатилади⁹. Яъни газетхон ҳар куни эрталаб фикри тараққиётини кузатишдан ожиз бўлиб, худди эрталаб қўпол озуқа ейишга ўрганиб қолгандек – олди-қочди ахборотлардан иборат газета ўқишга мажбур... Кўринадики, ўша даврдаёқ газетанинг ходимлари ахборотни шунчаки шов-шувли сарлавҳалар остида берибгина қолмай, ўқувчининг турли хабарларга бефарқ бўлишларидан манфаатдор бўлганлар ва ихтиёрий ёки беихтиёр равишда ана шундай усулни тарғиб этганлар. Бундай кўринишдаги хабарлар журналистиканинг кейинги ривожига салбий таъсирини англаб етган зиёлилар журналистлар уюшмаларининг турли ахлоқий кодексларини ишлаб чиқдилар. Бугунги кунда

⁸ Журналистлар учун амалий қўлланма. UNESCO TASHKENT Office 95, Tashkent, Uzbekistan. 2002

⁹ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

биринчи марта қайд этилган кодекслар сифатида 1918 йилда қабул қилинган Франция Журналистлар Миллий уюшмасининг “Хулқ-атвор қоидалари”ни келтириш мумкин. Бунга 1938 йилда қўшимчалар киритилган. Лекин ундан аввалроқ Швецияда ҳам 1900 йилда ахлоқ кодекси қабул қилинган, лекин ҳужжатлаштирилмаганлиги учун Франция кодекси биринчи ҳисобланади¹⁰.

Кодексларнинг шаклланишига касаба уюшмалари билан биргаликда журналистларни бирлаштирган бошқа ташкилотлар ҳам ўз ҳиссаларини қўшишган. Масалан, 1900 йили Швецияда журналистларнинг касб одоби кодекси қабул қилинган. 1918 йили Францияда Журналистлар касаба уюшмаси “Француз журналистларининг касбий мажбуриятлари кодексини” ишлаб чиқиб, унга кўра ёлғон ахборот тарқатиш, тухмат, асоссиз айблов, фактларни бузиб кўрсатиш, ҳужжатларни сохталаштириш жиддий касбий жиноят эканлиги белгиланган¹¹. Кодекс журналистларни ўз манфаатларини кўзлаб, тижорат ёки реклама характериға эға бўлган материалларни тарқатмаслик, соҳада ёруғ юз ва шаъниға путур етказмаган ҳолда фаолият олиб боришға чақиради. 1921 йилға келиб америкалик Ж.Броун “Ахлоқ кодекси ва амалий журналистика меъёрлари”ни тузади. Аксарият кодекслардаги меъёрлар журналистик ҳамжамиятдаги маълум бир ахлоқий қоидаларнинг ўрнатилиши учун ҳаракат қилиниши, жамият томонидан танқид қилинган журналист фаолиятининг қирраларидан қочишға уринишни кўришимиз мумкин. Кўпчилик кодексларда журналистик ва реклама фаолиятнинг бир биридан ажратилишиға бўлган даъватни кўрамиз. Чунки айнан XIX асрда реклама материалларини “маҳаллий янгиликлар” кўринишида чоп этиш авж олган, бу эса жамоатчиликнинг норозилиғига сабаб бўла бошлаган эди. Чунки аксарият журналистлар реклама агентлари сифатида ҳам фаолият юритиб, ўз газеталарида реклама берувчиларнинг буюртмаларига асосан материалнинг реклама эканлигини яширган ҳолда

¹⁰ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

¹¹ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

мақолалар беришарди¹². 1923 йили Американинг бош муҳаррирлар жамияти (ASNE) “Журналистика канонлари”ни қабул қилади. Бу журналистлар фаолиятини меъёрлаштирувчи биринчи касб одоби кодекси сифатида тарих зарварақаларига қайд этилган. Асосий талаб сифатида газетанинг маърифатпарварлик йўлида фаолият юритиши белгиланган. Унда илк маротаба жамият манфаатлари йўлида матбуот ва журналистлар масъулияти хусусида сўз юритилади ҳамда журналист фаолиятининг ҳаққонийлик, аниқлик, холислик, инсонларнинг шахсий ҳаётига нисбатан дахлсизлик ва ҳурмат каби тамойиллар ишлаб чиқилади. Кодекснинг қатор ҳолатлари газета амалиётида “сарик журналистика”га хос бўлган қоидаларга қарши қаратилган эди. Масалан сарлавҳаларнинг мақола мазмунига мослигини таъминлаш қатъий қилиб қўйилди. Чунки матбуотнинг оммавий тижорийлашуви ҳолатида аксарият газеталарнинг биринчи бетида анонс сифатида берилган сарлавҳалар унинг иккинчи саҳифасидаги мақола мазмунига мутлақо мос келмас эди. Бу ҳолатни ҳозир биз интернет журналистикасида кузатишимиз мумкин. Ўша даврда қабул қилинган қоидаларнинг асосийлари қуйидагича:

1. Матбуот ижтимоий ва ярим ижтимоий институтдир. Унинг асосий мақсади – ўқувчини ахборотлар билан таништириш, вақтини чоғ қилиш, ҳукуматни назорат қилишига ёрдам бериш;
2. Ҳар бир киши матбуотдан фойдаланиш ҳуқуқига эга ва ўз маблағига эга ҳар бир фуқаро газета чиқариши мумкин;
3. Матбуот “Фикрларнинг эркин бозори”да ҳақиқатнинг қарор топиш жараёнида назорат қилинади;
4. Матбуотда ғийбат ва беқарорликка йўл қўйилмайди;
5. Ниҳоят матбуот давлатнинг тўртинчи ҳокимиятидир;

Ушбу кодекснинг асосий жиҳатидан бири бу сўз эркинлиги ва инсоннинг тўғри маълумот олишга ҳуқуқи борлигини кўрсатади. 1926 йилда АҚШда “Сигма Дельта Кай” Профессинал журналистлар жамияти томонидан қабул

¹² Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

қилинган кодексда журналистларни жамият вакиллари деб, улар айнан давлат ва жамият манфаатларини кўзлаган ҳолда фаолият юритишлари зарурлиги, ҳар бир сўзи учун масъулиятни ҳис этишлари ҳамда ҳақиқатни билишга бўлган фуқаролар ҳуқуқларини таъминлашлари таъкидланади. Кодекснинг кириш қисмида “Биз жамиятда маърифатпарварлик ғоялари адолатга эришиш шарти сифатида устун бўлишига ишонамиз...” деган сўзлар бор. Ушбу ҳолат кейинчалик жамиятда матбуот демократик бошқарув тизгинини қўлга олиши зарур деган журналистиканинг либертариан концепциясини илгари сурди. Радионинг, сўнгра телевидениенинг кашф этилиши ва оммалашishi айнан мазкур соҳа вакиллари учун ахлоқ меъёрларининг ишлаб чиқишига туртки бўлди¹³. Вақт ўтиши билан кўпгина ОАВ ўзларининг ички кодексларини ишлаб чиқишди.

1933 йилда “Вашингтон пост” газетаси Ю. Мейерлар оиласи тасарруфига ўтгач, газета биринчи навбатда газета ходимларининг ахлоқ кодексини эълон қилган. Бугунги кунда жаҳоннинг турли мамлакатлар учун бирдек амал қилаётган ва қатор давлатлар ана шу қоидалардан келиб чиққан ҳолда ўз журналистларининг касб этикасини ишлаб чиққан халқаро тамойиллар 1954 йили Журналистлар халқаро федерацияси томонидан “Журналистлар фаолиятининг тамойиллари халқаро декларацияси” да қабул қилинган эди.

1978 йили эса 400 минг нафар журналист ЮНЕСКО байроғи остида бирлашадилар ва Декларация тамойилларини кўриб чиқишади. Мазкур халқаро тамойиллар 1978 йилдан 1983 йилга қадар дунёнинг турли мамлакатлари ташкилотларининг маслаҳат учрашувларида тасдиқланди. Журналистларнинг халқаро ташкилоти (JOI-МОЖ), Журналистларнинг халқаро федерацияси (IFJ-МФЖ), Матбуотнинг хаалқаро католик уюшмаси (UCIP), Лотин Америка журналистлар федерацияси (FELAP), Лотин Америка матбуот ходимлари федерацияси (FELATRAP), Араб мамлакатлари журналистлари федерацияси (FAJ), Африка

¹³ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

журналистлари уюшмаси (UAJ) ўз навбатида кодексларини қабул қилиб, ҳудуд ва жамият хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ахлоқ меъёрларига ўзгарттиришлар киритишди. 1983 йилнинг 20 ноябрь куни Парижда бўлиб ўтган Халқаро журналистлар федерацияси томонидан “Журналист касбий ахлоқининг халқаро тамойиллари” ЮНЕСКО ташаббуси билан қайта таҳрирдан ўтказилиб, қабул қилинди ва у барча журналистларнинг ахлоқ кодекслари асосини ташкил этди. Мазкур тамойиллар қуйидагилардан иборат:

- Тамойил № 1. Фуқароларнинг ҳолис ахборотга бўлган ҳуқуқи
- Тамойил № 2. Воқеаларни ҳолис ёритиш — журналист бурчидир
- Тамойил № 3. Журналистнинг ижтимоий масъулияти
- Тамойил № 4. Журналистнинг касбий адолатлилиги
- Тамойил № 5. Жамиятнинг ахборотга эгаллиги ва ОАВда қатнашиш
- Тамойил № 6. Хусусий ҳаёт ва шахсга бўлган ҳурмат
- Тамойил № 7. Жамият манфаатларини ҳурмат қилиш
- Тамойил № 8. Умумий қадриятлар ва маданиятлар хилма хиллигини ҳурмат қилиш
- Тамойил № 9. Инсониятга хавф солаётган уруш ва бошқа хавфларга қарши кураш
- Тамойил № 10. Янги халқаро ахборот ва коммуникацион тартибнинг ривожланиши¹⁴. Бунда журналист замонавий дунёда янги халқаро муносабатларга интилиш ва янги ахборот тартибини ўрнатиш шароитида фаолият юритади. Ахборот соҳасида халқаро муносабатларнинг демократлашувига ҳисса қўшиш журналистнинг бурчидир.

Ушуб тамойилларнинг қабул қилинишига ОАВда журналист касб ахлоқининг қўпол бузилишлари кузатилгани ҳам қисман сабаб бўлган. Масалан, 1980 йилда америкалик журналист Жанет Кук “Жимми дунёси” мақоласини чоп этиб, унда саккиз ёшли гиёҳванд болакайнинг аянчли қисмати хусусида сўз юритилади. Материал Пулитцер мукофотига лойиқ деб топилди. Вашингтон

¹⁴ Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари ёки Ўзбекистон журналистлари касб одоби кодекси қачон қабул қилинади? 19.10.2017. <http://nargis.uz/?p=161>

мэри Мэрион Барри эса “болакай топилиб, унга зарур тиббий ёрдам кўрсатилганлиги” хусусида баёнот берди. Шундан сўнг мақола қаҳрамонини излай бошладилар ва.... топмадилар. Чунки у ўйлаб топилган эди. Яна бир мисол. 1998 йили “The New Republic” газетасининг репортёри Стивен Глэсс хакер-ўқувчи ҳақида мақола чоп этади. Унда иқтидорли ёш хакер қатор корпорацияларнинг компьютер тизими кодини бузганлиги, натижада уларнинг раҳбарлари “ёш компьютерчини ишга таклиф этишгани” берилган эди. Аммо Forbes журнали журналистлари ўз ҳамкасбларининг ёлғонини фош этишади. Ёш хакер навбатдаги журналистик афсона бўлиб чиқди.

Бугунги кунда ОАВ ўз-ўзларини назорат қилиш учун ўз таҳририятлари ахлоқ кодексларига қўйидаги бандларни киритишмоқда. Бу:

1. Аниқлик;
2. Жавоб бериш имконияти;
3. Шахсий дахлсизлик;
4. Таъқиб қилмаслик;
5. Болаларнинг жинсий зўравонлиги ёки шунга ўхшаш жиноий ишларни ёритишда уларга жисмоний ва руҳий зиён етказмаслик;
6. Касалхоналар, адаптация марказларида даволанаётган шахсларни ёритишда уларга зиён етказмаслик
7. Жиноий ишларни ёритишда “айбсизлик презумцияси”га амал қилиш;
8. Яширин йўллар билан ахборот олишдан қочиш;
9. Жинсий зўравонлик қурбонларининг уларнинг рзилигисиз исм-шарифларини бермаслик.
10. Камситилишга йўл қўймаслик
- 11.Бизнесни ёритишда унинг сирларини эгасининг розилигисиз ошкор этмаслик;
12. Ахборот манбасини муҳофаза қилиш
- 13.Жиноятчиларга ахборот учун ҳақ тўламаслик ва ҳоказо.

Шу билан биргаликда қатор мамлакатларда бевосита давлат томонидан ОАВ ходимлари фаолиятини назорат қилувчи органлар ҳам мавжуддир.

Масалан, Буюк Британияда Матбуотга шикоятлар кенгаши ҳар йили 3000 га яқин фойдаланувчилардан оммавий ахборот воситаларида берилаётган материаллардан норозигарчилик характериға эға бўлган шикоятларни қабул қилади. Германияда матбуот кенгаши ҳам худди шу вазифани бажаради ва шикоятларнинг учдан икки қисми дастлабки босқичлардаёқ ҳал қилинади.

Ахборот маданиятининг ижтимоий-сиёсий, миллий, маънавий-маърифий, ҳуқуқий, фалсафий, эътиқодий, иқтисодий, умуминсоний аспектлари ҳақида биринчи навбатда, ахборот маданиятини шакллантирувчи бош субъект – журналист қайғуриши керак.

Ҳар бир давлат, халқнинг менталитетидан келиб чиққан ҳолда, ўз кодекслари бор. Уларда барча журналистлар учун умумий одоб нормаларидан ташқари бир-биридан фарқ қилувчи бандлар ҳам мавжуд. АҚШда радио ва телевизион ахборот дастурлари режиссёрлари ассоциацияси томонидан ишлаб чиқилган касб этикаси кодексининг қамрови кенг. Францияда (TFI) эса тележурналистлар фаолиятини тартибга солиш бўйича 18 та одоб-ахлоқ принципи ишлаб чиқилган. Бу ҳуқуқ ва бурчлар билан бирга амал қилинадиган, жамоа шартномасига киритилган принциплар тўпламидир. Шулардан баъзиларини келтириб ўтамыз:

1. Томошабинларни шокка соладиган, руҳиятиға салбий таъсир кўрсатадиган лавҳалар намоиш этилишидан олдин огоҳлантириш.
2. Янгиликларда шафқатсиз ҳаракатлар бор бўлган репортажларни, кўрсатиб бўлмайдиган тасвирларни намоиш этмаслик.
3. Репортажларға болалар ва оилани ҳурмат қилган ҳолда ёндашиш.
4. Кадрларни такрор беришдан имкон даражасида чекланиш.
5. Гумондорнинг судда айби аниқланмагунча, томошабинларға уни айбдор қилиб кўрсатиб қўймаслик (айбсизлик презумпцияси).
6. Диққат марказида турган шахсларнинг яқин қариндошлари, танишларининг шахсий ҳаётиға ҳалал бериб, безовта қилмаслик.
7. Аниқ кишини, ташкилотни таниб олиш мумкин бўлган, яширин камера билан олинган кадрларни эфирға узатмаслик.

8. Мажбурлаб интервью олинган лавҳани эфирга узатмаслик ва ҳоказо.

Бу каби принциплар дунёдаги йирик телекомпанияларнинг ички низоми, шартнома мажбуриятлари сифатида ҳам белгиланган. Демократик жамиятда журналистика эркинлиги аҳолини қизиқтирган ва қийнаган масалаларни, ташкилот ёки давлатдаги ижтимоий муаммоларни кўтариб чиқа олиш билан белгиланади¹⁵.

Бугунги кунда нафақат йирик даврий нашрлар, теле- ва радиокомпаниялар, балки кичик таҳририятлар ҳам ўз фаолият йўналишларидан келиб чиққан ҳолда касб одоби меъёрларини ишлаб чиқишган. Замонавий кодексларда асосан “манфаатлар зиддиятига” барҳам бериш биринчи ўринда туради. Бунда журналист, аудитория, жамият манфаати ва касбий мажбурият ўртасида келиб чиқиши мумкин бўлган зиддиятлар назарда тутилади. Аксарият ҳолатларда журналист инсонга қийин вазиятларда биринчи галда ёрдам бериш керакми ёки мазкур ҳолатни ёритиши зарурми, деган савол туради. Тезкорлик билан қарор қабул қилиш зарурияти техноген, табиий, ҳарбий халокатларда яққолроқ намоён бўлади. Айнан ана шундай оғир вазиятда журналист инсонийлик бурчига кўра ҳаракат қилишими ёки касбий бурчини устин кўйиши лозимми деган саволга жавоб бериши зарур.

Мамлакатимизда республика журналистлари касбий ахлоқ кодексини қабул қилиш учун бир неча маротаба уринишлар бўлди. Аксарият таклиф этилаётган касб ахлоқи кодекслари ўзида миллий қадриятларимиз ва менталитетимиз тамойилларини акс эттирмаганлиги учун қабул қилинмади. Ўзбекистонда ўзбек миллий журналистикасида касб одоби кодексини яратиш эҳтиёжи мустақиллик даврига тўғри келди. Биринчи марта мустақиллик даврида Ўзбекистон Миллий матбуот маркази Самарқанд бўлими томонидан “Журналистларнинг ахлоқ кодексини яратишга уриниш бўлди. (2003 йил январь, МММ Самарқанд бўлими ахборотномаси) Бу кодекс 23 моддадан иборат эди. Лекин бу дастлабки уриниш журналистлар томонидан муҳокама этилмади ва қўллаб- қувватланмади. Лойиҳа сифатида қайд этилди, холос.

¹⁵ Ҳамдамов Ю. Журналистга касб одоби зарур. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/manaviat/1458.htm>

2006 йилда ташкил топган Ўзбекистон мустақил босма ОАВи ва ахборот агентликларини қўллаб қувватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди ўз фаолиятининг бошланишидаёқ ибратли ишга қўл урди. Фонд “Босма ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ одоб кодекси”ни ва “Босма ОАВ ва ахборот агентликлари хартияси”ни яратди¹⁶.

2013 йилдан бошлаб ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, Журналистлар ижодий уюшмаси, Журналистларни қайта тайёрлаш маркази ҳамкорлигида “Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси кодекси”ни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш учун ҳаракат бошланди. Ўзбекистон журналистлари касб этика кодекси 27 июнь 2019 йили қабул қилинди¹⁷. Кодексни тайёрлашда халқаро тажрибалардан, хусусан, касб кодекслари ва шу сингари ҳужжатлардан, шунингдек Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди томонидан ишлаб чиқилган “Босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ-одоб кодекси”дан ҳамда кўп йиллик шахсий тажрибадан фойдаланилди. У Ўзбекистон Журналистлари ижодий уюшмасининг IV конференциясида тасдиқланган¹⁸. Кодекс журналистлар ва барча оммавий ахборот воситалари ходимлари ўз касб мажбуриятларини бажаришда риоя этиши шарт бўлган маънавий-ахлоқий йўналишларни белгилайди:

- касб ва ижтимоий масъулият;
- бетарафлик ва холислик;
- ахборотнинг ишончлилиги. Журналист ҳаққонийлигига ишонч ҳосил қилган ахборотнигина тарқатади ва шарҳлайди. Бунда кодекс унга камида иккита мустақил манба орқали ахборотни текшириб кўришни тавсия этади. Ишончсиз ва далилларга асосланмаган ахборот тарқатган тақдирда журналист зудлик билан ўз хатосини тан олиши, узр сўраб, хатосини тузатиш чорасини кўриши шарт;

¹⁶ “Ўзбекистон матбуоти” журнали. 2006 йил, 2 сон.

¹⁷ <http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-zhurnalistlarining-kasb-etikasi-kodeksi-24-07-2019>

¹⁸ https://www.norma.uz/uz/bizning_sharhlar/jurnalistlarda_kasb_etikasi_kodeksi_paydo_buldi

- ахборот манбаининг махфийлиги. Журналист махфий йўл билан олинган ахборот манбаига нисбатан касб сирини сақлайди ва ундан ахборот манбани ошкор этишга мажбурлашга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ;
- миллийлик ва маънавият. Журналист ҳеч бир халқ ва элатнинг миллий, диний ёки ирқий камситилишига йўл қўймайди.
- шахсий ҳаётга ҳурмат, шахс шаъни ва кадр-қимматини ҳимоялаш. Журналист одамларнинг шахсий ҳаёти ҳақидаги маълумотларни фақат уларнинг розилиги ва ҳужжатларнинг сир сақланишига риоя қилган ҳолда эълон қилади. Журналист ноқонуний йўл ва номақбул воситалар ёрдамида одамларнинг шахсий ҳаёти ҳақида ахборот тўплаш, овоз ёзиб олиш ва материаллар тўплаши мумкин эмас;
- плагиатга йўл қўймаслик;
- журналистлар бирдамлиги.

Журналист касб этикаси талаблари ва меъёрлари бузилиш ҳолатларини кузатиш, таҳлил қилиш ва тегишли хулоса чиқариш мақсадида оммавий ахборот воситалари бўйича Жамоатчилик кенгаши тузилади. У 7 кишидан иборат таркибда 5 йиллик муддатга Журналистлар ижодий уюшмаси конференциясида сайланади. Жамоатчилик кенгаши қарори журналистни интизомий, маъмурий ёки бошқа турдаги жавобгарликларга тортиш учун асос ҳисобланмайди, у тавсия хусусиятига эга.

Кодекслар орқали биз тўғри йўл-йўриқ олишимиз мумкин. Бироқ, кўп ҳолларда кишининг маънавияти, тарбияси, зиёилик даражаси бир сўз билан айтганда маданиятлилиқ даражаси унинг касб ахлоқи нормаларини белгилаб беради. Чунки инсоннинг индивид ҳолатидан шахс сифатида шаклланиш даврида ўзига сингдириб олган фазилатлар ҳам, қусурлар ҳам ақл руҳий ўзгаришларга бўйсунмай қолиши мумкин бўлган вақтларда муҳим ўрин эгаллайди.

Савол ва топшириқлар:

1. Касб этикаси кодекслари тарихига оид мисоллар келтиринг.
2. Жаҳон журналистикасида касб кодексларининг ўзига хосликлари?

3. Ўзбек журналистикасида касб этикаси кодексларининг яратилиши?
4. Жаҳон журналистикасида журналистнинг касб одобига доир дастлабки ҳужжатлар.

1.3. Журналист касби: эркинлик ва масъулият

Режа:

1. Журналист масъулияти.
2. Журналистнинг касбий вазифаси, бурчи, масъулияти ва касбий-инсоний одоби ўртасидаги мувозанат.
3. Матбуотда цензура ва журналистнинг касб одоби тушунчалари: зиддият нимада?
4. Касбий масъулиятни аниқловчи субъектив омиллар.

Асосий тушунчалар: журналист, касбий масъулият, бурч, одоб, ахлоқ қоидалари.

Мавзу бўйича адабиётлар

1. *Ш.Мирзиеёвнинг матбуот ва ОАВ ходимларига табриги.*
<http://uza.uz/oz/politics/matbuot-va-ommaviy-akhborot-vositlari-khodimlariga-27-06-2018>
2. *Журналистларнинг касб этикаси кодекси қабул қилинди.*
www.norma.uz/bizning_sharhlar/jurnalistlarning_kasb_etikasi_kodeksi_qabul_qilindi
3. <https://gujum.uz/savol-javob/kasb-odob>

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда оммавий ахборот воситалари тадрижий ривожланиш йўлини босиб ўтди. Ўтган йиллар давомида, айниқса охириги 10 йилда оммавий ахборот воситаларини янада либераллаштириш, сўз эркинлигини таъминлашга қаратилган кенг қамровли ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар амалга оширилди. Бу ўринда, аввало, оммавий ахборот воситалари ривожини таъминлайдиган, демократик талаб ва стандартларга мос келадиган

мустаҳкам қонунчилик базаси яратилди. Берилаётган ҳуқуқий кафолатлар самараси ўлароқ, ҳозирги кунда юртимизда фаолият кўрсатаётган оммавий ахборот воситаларининг сони қарийб 1560 тадан ортиб, нодавлат матбуот нашрлари, радио, телевидение фаолияти жонланди, уларнинг Интернет глобал тармоғига кириш имкониятлари кенгайди. Айтиш жоизки, оммавий ахборот воситаларининг мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик янгиланишлар ва модернизациялаш жараёнидаги аҳамияти, таъсири, масъулиятини ошириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади. Зеро, давлатимиз раҳбари яқинда матбуот ва оммавий ахборот воситалари вакилларига йўллаган байрам табригида “Газеталаримиз, теле-радиоканалларимизда ошкоралик, таҳлил ва ҳолис танқид руҳи кучайгани, бевосита хорижий мамлакатлардан тайёрланаётган материаллар сони ортиб бораётганини биз ҳар томонлама қўллаб-қувватлаймиз. Бугун биз дунёдаги узоқ-яқин давлатлар билан ҳамкорликни мустаҳкамлаб, юртимиздаги демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштиришга интилар эканмиз, бошқа соҳалар қатори оммавий ахборот воситалари фаолияти бўйича ҳам ҳали кўп иш қилишимиз кераклигини яхши тушунамиз. Оммавий ахборот воситалари сўзда эмас, амалда “тўртинчи ҳокимият” даражасига кўтарилиши зарур. Бу – замон талаби, ислохотларимиз талаби. Биринчи навбатда медиа тармоқлари фаолияти самарасини ошириш, уларни халқ билан мулоқотнинг ишончли воситасига айлантириш, замонавий ахборот хизматлари бозорини, соғлом рақобат муҳитини шакллантириш сингари долзарб масалалар доимий эътиборимиз марказида бўлиши керак”, дея таъкидлаб ўтди¹⁹. Ўз навбатида, Президентимиз журналистларга қилаётган ҳар бир мурожаатида айтиш жоизки, мураккаб ва қалтис замонда дунёда, ён-атрофимизда рўй бераётган воқеа-ҳодисаларни чуқур идрок этиш, уларнинг туб моҳиятига етиб бориш учун, аввало, одамларда мустақил фикрлаш ва яна бир бор мустақил фикрлашни шакллантириш талаб қилинишига алоҳида тўхталмоқдалар. Буларнинг барчаси оммавий ахборот воситалари вакиллари олдида янада долзарб

¹⁹ <http://uza.uz/oz/politics/matbuot-va-ommaviy-akhborot-vositalari-khodimlariga-27-06-2018>

вазифани қўймоқда. Биринчи галда эса журналист касбий ахлоқ қоидаларига риоя этишни тақозо этади.

Журналист масъулияти ҳақида фикрлар:

Бобоқул Тошев, юридик фанлари доктори: “Юртимизда интернетдан фойдаланувчилар сони кўпайиб бормоқда. Бугунги кунда ижтимоий тармоқлар жамият ҳаётида нафақат ижтимоий-маиший, балки сиёсий-иқтисодий жиҳатдан ҳам муҳим аҳамият касб этмоқда. Икки йилда 90 та қонун қабул қилинди. Энди жамиятни янги билим билан тўйинтиришда журналист ва блогерларнинг ҳиссаси катта. Ана шунда интернет орқали сохта гоёлар ва мафкураларга эргаштириш, тажовузкорлик, суиқасд, қотиллик ва бошқа жиноятларга ундаш, раҳбарлар обрўсини қасддан тушириш, инсон шаънини ерга уриш каби ҳолатларга чек қўйилади. Журналист бўладими, блогерми ҳар қандай мавзунини ёритаётганда инсон шаъни ва унинг қадр-қиммати ҳақида ўйлаши лозим. Мақсад бирор бир воқеани тезликда ёритиб “очко” йиғиш бўлмаслиги керак. Каттақўрғондаги ўғирлик қилган аёл билан бўлган воқеа нега шов-шув бўлди. Чунки аёлнинг шаъни, қадр-қиммати топталди, мана шу ҳолат жамоатчиликда ИИБ ходимига нисбатан норозиликни келтириб чиқарди”²⁰.

Жаҳонгир Шарофбоев, журналист:

“Бу мамлакатимизда сўнгги йилларда журналистлар учун барча имкониятлар яратилиб, сўз эркинлиги таъминланаётганлигининг яна бир халқаро эътирофи, десак муболаға бўлмайди. Талабалик давримизда устозларимиз журналистлар — жамиятнинг санитарлари, дея бот-бот уқтиришарди. Бу гапда катта ҳақиқат бор. Зеро, қаерда адолат бузилса, ноҳақликка йўл қўйилса, буни биринчи бўлиб журналист топади, оммага ошкор этади. Журналистлик фаолиятимиз давомида битта ҳаққоний мақола туфайли раҳбар лавозимларда ишлаётган

²⁰ Саид Абдулазиз Юсупов: “Европага борсангиз, у ерда ҳам муаммолар бор. Аммо...”.
<https://www.xabar.uz/jamiyat/said-abdulaziz-yusupov-evropaga>

амалдорлар ишдан олинганига кўп бора гувоҳ бўлганмиз. Балки шунинг учун ҳам матбуотни тўртинчи ҳокимият, дейишар. Нима бўлганда ҳам, жамиятни турли иллатлардан тозалашда журналистнинг ўрни ҳамда роли нақадар зарур ва муҳим эканлигини бугун кенг жамоатчилик тан олмоқда. Бироқ шуни ҳам таъкидлаш ўринлики, ОАВ, хусусан, журналистлар кимнидир танқид қилиб, ундан роҳатланмайди. Кенг жамоатчилик эътиборига ҳавола этилаётган муаммолар мутасаддилар эътиборидан четда қолмаса, ҳудудлардаги хато ва камчиликлар зудлик билан бартараф этилса, шунинг ўзи етарли. Зеро, ҳар биримиз ўз касбимиз нуқтаи назаридан зиммамиздаги вазифаларга масъулият билан ёндашиб, фуқаролик бурчимизни адо этмоғимиз лозим. Юртимизда барча касблар шарафли. Ҳар бир касб эгаси улуғланади, ҳурматга, эъзозга лойиқ. Аммо видео-селектор йиғилишида айтилган сўзлар журналист деб аталувчи масъул касб эгаларига Президентимизнинг суянишидан, ишонишидан дарак. Биз эса бу ишончни оқлашимиз, суянчга лойиқ бўлишимиз лозим”²¹.

Жамшид Носиров, журналист:

Оммавий ахборот воситалари ўзи истайдими, йўқми, бўлаётган воқеа, жараёнга нисбатан жамоатчилик фикрини шакллантиради. Тажриба шуни кўрсатяптики, айнан жамоатчилик фикри ривожланган демократик давлатларда ваколатли органлар томонидан йўл қўйилиши мумкин бўлган хато ва камчиликларнинг олдини олади, қонун устуворлигини таъминлайди. Муҳими, Қонун чиқарувчи, ижро, суд органлари фаолиятини адолат мезонида иш юритишини таъминлайди. Афсуски, бугун жамиятда мавжуд муаммоларга қарши кураш қийин кечмоқда. Бунда оммавий ахборот воситалари ўрни сезилиши керак. Яхшики, кейинги пайтларда Интернет сайтларида танқидий-таҳлилий мақолалар кўлами кенгайди. Журналистлар Президент диққатига жойлардаги турли бошбодокликлар, коррупция ва иллатлар ҳақидаги

²¹ Шарофбоев Ж. Ҳақ сўзни айтиш масъулияти. <http://postda.uz/uzc/news/uzbnews/9314>

материалларни намойиш этишга эришяптилар. Жамоатчилик эътибори мазкур муаммога қаратилиб, ечими муҳокама этиляпти. Натижада муаммо юзасидан ваколатли орган қабул қиладиган қарорга жамоатчилик фикри таъсири сезиляпти. Бу нимани англатади? Демак, тафаккуримиз ўзгармоқда, жамиятимизда жамоатчилик фикрига кулоқ тутиш одат тусига кияпти. Ҳозирги вақтда ахборот майдонида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини эгаллаган журналистларнинг янги авлоди пайдо бўлгани кувонарлидир. Жамият эса матбуот аҳлининг ҳаққоний сўзи учун ҳурмат қилиб келган ва улар фаолиятига ўз халқи ҳаётига дахлдорлик туйғуси, ижтимоий масъулиятини қанчалик даража ҳис этишига қараб баҳо беради”²².

Комил Алламжонов, Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги директори:

“Аксарият журналистларда билим етишмайди. Агар ўтмишга назар солсак, 25 йил давомида журналист касби эътиборсиз бўлган. Мамлакатда ОАВ соҳаси деярли ёпиқ ва цензура кучли бўлган, журналистлар ва ОАВ қатъий назорат қилинган ҳамда муайян омиллар сабаб журналистика факультети битирувчилари бошқа соҳаларга ўтиб кетишган. Журналистик фаолиятини давом эттирганлар эса асосан енгил, юзаки ёндашувларга берилиб кетишган, воқеликларни чуқурроқ, таҳлилий нуқтаи назардан ёритишмаган ва мукаммаллашиш учун ўз устида ишлашмаган. Бироқ энди бирданига профессионал даражада ишлаш имконияти юзага келди, кутилмаганда ҳамма эшиклар очилди. Албатта, муаммолар ҳам бор. Журналистлар учун осон бўлаётгани йўқ. Биз буни жуда яхши тушунамиз. Бироқ, яна бир бор қайтараман, юртбошимизнинг сиёсий иродалари бор, давлат ва ҳукуматнинг танлаган йўли, ўз ёндашуви бор. Буни сизнинг ҳамкасбларингизга тегишли бўлгани учун гапиряпман. Давлат хизматчилари, яъни мансабдор шахслар

²² Носиров Ж. Журналист масъулияти. <https://www.kattakurgon-tongi.uz/?p=855>

томонидан йўл қўйилаётган муаммолар ҳам мавжуд. Уларга осон эмас. Чунки журналистикани назорат қилишга асосланган ўтган 25 йиллик даврда барча амалдорлар ўзини бўш қўйган, хотиржам юрган. Улар одамлар билан мулоқот қилишмаган, кун тартибидаги оддий масала бўйича ҳам интервью беришмаган, чунки бу ман этилган. Ҳатто матбуот хизматлари бўлмаган. Амал эгалари ва раҳбарларга, яъни биринчи шахсларга матбуот, жамоатчилик олдига ва оммавий ахборот воситаларига чиқиш очикчасига тақиқлаб қўйилган. Фақат битта одам чиқиши мумкин бўлган, холос. Шу сабаб, амалдорлар ўзларини “қўйворишган”. Хорижий давлатларда жамоатчилик билан ишлаш давлат хизматчилари мажбуриятининг муҳим қисми ҳисобланади, чунки улар ҳар бир ҳаракатларини жамият олдига оқлашлари ва изоҳ беришлари лозим. Бизда эса ҳамма ўзига ўзи хон эди, хоҳлаганини қилар ва фақат битта одамгина ҳакам эди. Бу одамда 30 миллион аҳолининг қаричига қараганда нисбатан тор доирадаги талаблар бўлиши мумкин эди. Бутун аҳолига қараганда битта одамнинг кўнглини топиш осонроқ. Эндиликда очик танқид қилиш имконияти туғилди. Вазирлик ва идора раҳбарлари ОАВ ва журналистлар олдига чиқиш қилишларига тўғри келди. Табиийки, бу муаммоларсиз бўлмайди. Биламизки, улар чиқиш қилишганда биргина хато жавоб кескин мунозараларга айланиб кетади. Салбий оқибатларга олиб келади. Бу эса амалдорларни ўз устида ишлашга мажбур қилади. Улар ўйлаб гапиришни бошлашади. Бу ҳам ўзига хос тарбия жараёни. Яна бир бор таъкидлашни истардим: буларнинг барчаси осон кечаётгани йўқ.

Албатта, буларнинг барчаси назоратда. Биз атайин имконият бердик. Мана, яқиндагина ўтказилган матбуот анжуманида бир журналист “Нотўғри маълумот ва провакациялар учун журналистларни жазолаш вақти келмадими?”, дея савол берди. Мен унга жавобан: “Шошмайлик. Биз эндигина соҳага эркинлик бериб, нафас олишни бошладик. Журналистлар эндигина кўтарилишни бошлашмоқда. Мен ОАВ соҳасида кўплаб кўпол қонунбузарликлар бўлаётганини кўриб, тушуниб турибман. Бизда ҳали

танқидий журналистика ривожланмаган. Журналистлар ўзларини эркин ижодкор этиб ҳис қилишлари учун ҳали кўп ишларни амалга ошириш зарур. Майли, ҳозир улар адашишсин ёки ўзларини касб нуфузига хос бўлмаган тарзда тутишсин, майли истаганини қилсин, биз уларни қистовга олмаймиз. Буларнинг барчасидан кўзланган мақсад — журналистика соҳаси ўсишига тўсқинлик қилмаслик. Бироқ кейинчалик биз албатта ўйин қоидаларини аниқ ўрнатамиз. Ҳозирча эса бош ҳакам — жамоатчилик фикри. Тўғри, улар шов-шув кўтаришяпти. Бошқа тарафдан эса бу давлат тузилмаларини ишлашга мажбур қияпти. Мудраб ўтирган ўринларидан уйғотишга ундаяпти. Бу жараён, жараён эса осон бўлмайди”²³

Савол ва топшириқлар.

1. Фукаролик позицияси ва каб этикаси фарқли ва ўхшаш жиҳатлари.
2. Миллий оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган материалларни журналистнинг касб этикаси меъёрлари нуктаи назаридан таҳлил қилинг. Хорижий оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган материалларни журналистнинг касб этикаси меъёрлари нуктаи назаридан таҳлилга тортинг.

²³ Комил Алламжонов: "Сўз эркинлиги ривожланиш сари энг тўғри йўл". <https://uzreport.news/society/komil-allamjonov-suz-erkinligi-rivojlanish-sari-eng-tu-ri-yul>